

Table des matières

Avant-propos – Nathalie Avignon & Floriane Rascle.....	3
--	---

Bibliographie générale & abréviations	9
---	---

Partie 1 – La voix de l’auteur : traductions inédites et entretien

• Péter Nádas – Paul-Victor Desarbres, <i>Az írásbeliség testmelegében</i> – <i>La chaleur de l’écriture</i>	12
• Péter Nádas – Myriam Olah, <i>Leni sir</i> – <i>Leni pleure</i>	18
• Péter Nádas – Marc Martin, <i>Hol fellelhető</i> – <i>Où donc se trouve</i>	28
• Entretien avec Péter Nádas.....	60

Partie 2 – Regards de traducteurs

• Entretien avec Marc Martin	68
• Myriam Olah, « Revisiter <i>Le Livre des mémoires</i> (<i>Emlékiratok Könyve</i>) en langue originale »	79

Partie 3 – Représentation des corps et des sexualités

• Florence Fix, « Le voyeur, le voleur et l’espion : corps en effraction dans la trilogie mémorielle de Péter Nádas »	89
• Floriane Rascle, « Fêlures, éclats et exsudations du corps dans <i>Histoires parallèles</i> »	103
• Frédéric Sounac, « Promenades dans l’île Marguerite »	122

Partie 4 – Temps, Histoire, mémoire

• Gabrielle Napoli, « <i>Histoires parallèles</i> de Péter Nádas : un roman européen et sexy »	137
• Pierre-Yves Boissau, « <i>Le Livre des Mémoires</i> de Péter Nádas. Pères et fils : à la recherche du corps glorieux ».....	149
• Nathalie Avignon, « La promenade sur la digue dans <i>Le Livre des mémoires</i> . Forme, temps et musique : une quête du récit ».....	160

Partie 5 – Lire, entendre et mettre en scène *Chant de sirènes*

• András Kányádi, « Les sirènes postmodernes de Péter Nádas »	176
• Muriel Plana, « L’humain inquiété : polyphonie épistémologique dans <i>Chant de sirènes</i> de Péter Nádas »	190
• Flore Garcin-Marrou, « <i>Chant de sirènes</i> de Péter Nádas : un défi scénographique ».....	208

AZ ÍRÁSBELISÉG TESTMELEGÉBEN¹

Péter Nádas

Európa, aki föníciai származásra utaló nevével a történet előtti idők homályából lép elő, s akinek nevét Théty és Ókeanos negyven idősebb leánya és Zeusz négy felesége között említi Hésiodos, természetesen nem ír és nem olvas. A nevét viselő földrészen élő emberek úgy tartják ugyan, hogy írni mindenki tud, aki a betűvetést megtanulja. Valószínűleg e kínos hiedelmük akadályozza őket, hogy valaha tényleg megtanuljanak. Európa az idők kezdete óta állatiasságban szunnyadó, ködös agyú szörnyeteg. Olykor felnyög, fújtat, hanykolódik a nagy tengerek közé szorított bűdös fekhelyén.

Európa lehelete egyes mondák szerint sáfrányillatú. Rubens vadul hájas nőszemélyként festi meg, aki elrablása pillanatában egy párdúc bőrét szorítja magára. Európának mindig több a zsírja és az aranya, mint amennyi tudásra szüksége lenne. Európa örök idők óta analfabéta, s az idők végezetéig az marad. Ezen nem segít, hogy egyes személyek megtanulják a betűvetést, s közülük néhányan még olvasnak is. Talán nem fölösleges megemlíteni, hogy a görögök nyelvén a szó olyan személyeket jelöl, akik nem hogy az ábécét nem ismerik, hanem a törvénykezésben is járatlanok. Nem tudnak szerződést kötni, jogukat nem tudják a bíróság előtt megvédeni. Fújtató háziállatok. Már az antikvitásban nagy tehertétel lehetett egy ilyen történelem előtti személy vagy állapot, kolonc a társadalom nyakában. A bíróság csak azon körülményeket vehette az ítélet alapjaként figyelembe, amelyeket a pereskedő felek írásban adtak elő. *Quod non est in actis, non est in mundo.*

Ami nincs az iratokban, az nem létezik. Ami persze azt jelenti, hogy létezett olyan antikvitás előtti őállapot, amelyben a szóbeliség készsége bőven megfelelt a világban való létezéshez. Én írok. A személy bizonyára az írásbeliséggel emelkedett ki az őanyag roppant tömegéből. Több mint negyven éve minden reggel nyolc óra előtt tíz perccel le is ülök a kézírásos jegyzetekkel beterített asztalomhoz. Személyeknek nincsen más eszközük, amivel létezésükről hírt adhatnának a többieknek. Habár írással sem sikerülhet a teljes személyiségből többet megjeleníteni, mint egy ügyesebb vázlatot. Testmelegről inkább érintéssel értesül az ember. Ha ellenben létük testmelegéről nem sikerül legalább vázlat formájában egymásnak hírt adniuk, akkor mindannyiuk léte vak marad és süket marad, érzéketlen a szociális érintkezésre, érzéketlen a testi érintkezésre, s akkor egy emberként süllyednek vissza a rendezetlen őanyagba. Ami többször megtörtént már Európa rettenettől teljes történetében, s bizonyára meg is fog történni.

¹ Ce texte, après quelques légères modifications, a été publié en 2006 aux éditions Jelenko au sein du recueil d'essais intitulé *Hátországai napló* (titre qu'on l'on pourrait traduire en français par « Journal de l'arrière-pays »). Il est disponible en ligne : <https://litera.hu/irodalom/also-kozles/nadas-peter-hatorszagi-naplo.html>. La traduction de Paul-Victor Desarbres est inédite.

Ahhoz, hogy ne történhessen meg, minden nap mindenkinek ki kéne önmagát a saját együgyűsége rendezetlen űsanyagából emelnie.

S aki legalábbis magát illetően minden nap készít erről a sikertelen vagy sikeres műveletről egy írásos beszámolót, abban néhány évtized múltán még azon remény is felmerül, hogy halála előtt talán írni is megtanul.

Az írás megtanulását nem lehet írással kezdeni. Jómagam például írás után minden délután elkezdem a nemírásomat, hiszen ahhoz, hogy másnap írni tudjak, minden nap pontosan tudnom kell, hol van a határ a saját realitásom és a saját írásom realitása között. Ez a határ a dolog természetéből adódón minden nap változik. Ám bármit csináljak helyette vagy nélküle, minden továbbinak az írás szempontjából kell megtörténnie. Nem szabad túl későn, de túl korán sem szabad lefeküdnöm, s ügyelnem kell rá, hogy álomban vagy éberen mások kikerülhetetlen hatását milyen mélyre engedem. Olyan mélyre-e, hogy érintse a csontvelőt, vagy akadjon fenn már az epidermiszen. Ifjabb koromban például úgy tanultam meg aludni, hogy álmodás közben értelmezem az álmokat, felébredés után pedig úgy rögzítem a tudatomban, hogy később se felejtsem el. Az álom realitása találja meg helyét az írás realitásában. Az örület szélén az ember látni kezdi saját tudatának struktúráit, s ez igen fontos, hogy másokét megértse. Már csak azért is, mert a közös anyanyelvet, mely holnap az írás egyik anyaga és tárgya lesz, mások nyelvhasználata nélkül nem lehet megérteni.

Azóta az első órát minden reggel klasszikus asszociációval, klasszikus analízisben, a tudattartalom elemzésével, újbóli elrendezésével töltöm el. Ott folytatom, ahol a szerzetesek a középkor végén abbahagyták. Ha valaki ilyenkor megfigyel, akkor lát egy embert, aki kényszeresen semmit nem csinál, bambán kibámul az ablakon, s minden nap majdnem ugyanazt kell látnia. Miközben odakinn mások loholni kezdenek, a lehető legnagyobb eseménytelenségben tartom az életet. A sok kis különbség idővel sok mindenre fényt derít. De nem mindenre, és nem önmagától.

A dolgok önkéntelen megfigyelésétől egy idő után minden esetre oly részletdúsnak és gazdagnak mutatkozik az emberi tudattartalom, hogy egyetlen személynek több életre lenne szüksége a feldolgozáshoz.

Hiszen az ember önmagáról való gondolkodásnak nincsen olyan pontja vagy momentuma, ahol ne kéne önmagából kilépnie, s ezért majd mindent feltételes módba helyezve, a párhuzamos kapcsolások rendszerén kell a gondolkodását tovább futtatnia. Amire legfeljebb egy komputer lenne képes. Mintha gondolkodása közben azt kéne örökösen megkérdeznie, gondolják-e mások, amit én gondolok. Vagy fordítva, gondolom-e én, amit mások mások miatt gondolnak.

Még el sem kezdett írni, már tudnia lehet, hogy nem fog a végére érni, mert nem lehet a végére érni, ettől azonban nem kell elrémülnie. Nyugodtan kezdheti az egészet előlről, s aztán megint előlről. Idegen személyek nyelvhasználata utalásokat tartalmaz az idegen tudattartalomra, s e sokféle nyelvi jel kiadja legalább a struktúra vázlatát. Ezen a nyomon viszont a kezdőpontot vagy a végpontot nehéz az íráshoz megtalálnia. Mert ilyen sincs. A felismeréstől csak ifjabb korában bénul meg az ember. A saját élete és a mások élete, oh, rettenet, örökös ismétlésekből áll. Mi másból. Az ember eszik, ürít, szeretkezik, s megint előlről. Már mások is keresték előtte a kezdőpontokat és a végpontokat. Ha Istent ő sem találja, és a hiányára sem talál magyarázatot, akkor talán elegendő az ismétlések struktúráit felismernie, értékelnie, mások ismétléseinek sajátos struktúráival kapcsolatba hoznia. Akkor azért kicsit belelátott a teremtés természetébe. Ha minden reggel elintéz az ember

ebből valamennyit, és egy kicsit sikerül önmagát az eredménnyel meglepnie, akkor e tudással lassan közeledni tud az előző napon elhagyott kéziratához.

Fontos, hogy évtizedek óta ne mással, hanem kézzel írjon, s így rögtön lássa a kézírásán az előző napok és a mai nap különbségeit, hasonlóságait és azonosságait. Ezeket a szinteket írástudónak meg kell tudni különböztetni. Amit egy gépiraton vagy a komputer képernyőjén soha nem fog tudni szemügyre venni. Az előző napról ott maradt kézírás olyan dimenziót nyit, ahová a legmélyebb ösztönétől vezetve senki nem szeret benézni. Valami olyasmit lát, ami azonnal korrekcióra ösztönöz. Kéziratának minőségén javíthat, ronthat a korrekciókkal, de előző napi írásképevel nincs mit tennie. Akár elégedett, akár elégedetlen, egyetlen realitásként tudomásul kell vennie.

Az írásképe személyes, a személyes írásmód viszont egy olyan nagyobb tradícióban helyezkedik el, amelynek vannak kontinentális sajátosságai, de nincsenek kontinentális határai. A saját írásmódom erősen be van ugyan kötve az európai irodalom titkos kapcsolatainak és szövevényes összefüggéseinek rendszerébe, ám ezek éppen a természetüket követik amikor átjárnak az etnikai, a nyelvi, a vallási és a nemzeti határokon. Még akkor is átjárnak, amikor a kontinens a saját etnikai, nyelvi, vallási és nemzeti különbözőségének kardjába dől, s visszasüllyed a civilizáció előtti állapotba.

LA CHALEUR DE L'ÉCRITURE

Traduction du hongrois par Paul-Victor Desarbres

Europe sort de la brume de temps préhistoriques par son nom qui fait allusion à une origine phénicienne ; Hésiode cite son nom parmi les quarante filles plus âgées de Téthys et Okéanos et les quatre épouses de Zeus : elle ne sait bien entendu ni lire ni écrire. Les habitants du continent qui porte son nom n'en considèrent pas moins que toute personne qui apprend l'alphabet sait écrire. Il est probable qu'ils soient gênés par cette idée douloureuse de devoir apprendre d'une façon ou d'une autre. Depuis le début des temps, Europe est un monstre au cerveau brumeux qui sommeille dans l'animalité. Parfois, elle pousse un gémissement, elle halète, elle est ballottée sur sa couche puante, à l'étroit entre les grandes mers.

Europe, selon certaines légendes, a une haleine de safran. Rubens la représente en femme à la chevelure sauvage qui, au moment de son enlèvement, tire à soi une peau de panthère. Europe a toujours plus de gras et d'or qu'elle n'en aurait besoin, du moins à notre connaissance. Europe, depuis des temps immémoriaux, est analphabète et le restera jusqu'à sa fin. Peu importe que des individus aient appris l'alphabet et que quelques-uns d'entre eux sachent aussi lire. Peut-être n'est-il pas superflu de rappeler que le mot « analphabète », dans la langue des Grecs, désigne des personnes qui non seulement ne savent ni lire ni écrire, mais sont encore étrangères à l'institution de la justice. Elles ne savent pas passer un contrat, défendre leurs droits devant un tribunal. Des animaux domestiques haletants. Même dans l'Antiquité, une personne ou un état précédant ainsi l'Histoire a pu être un poids mort pour la société. Pour fonder son jugement, le tribunal ne pouvait prêter attention qu'aux circonstances que les parties en procès produisaient par écrit. *Quod non est in actis, non est in mundo.*

Ce qui ne figure pas dans les écrits n'existe pas. Ce qui signifie bien sûr qu'il y a eu un état primitif précédant l'Antiquité, durant lequel la faculté d'expression orale satisfaisait largement à l'existence dans le monde. Je suis écrivain. À n'en pas douter, c'est par la faculté d'écrire que la personne humaine s'est tirée au-dessus de l'énorme masse de la matière primitive. Cela fait plus de quarante ans que, chaque matin, à neuf heures moins dix, je m'assieds à ma table recouverte de notes manuscrites. Les personnes n'ont pas d'autres instruments pour informer les autres de leur existence. Même s'il est impossible de représenter par l'écriture plus qu'une ébauche de la personnalité entière. C'est surtout par le toucher que l'homme est informé de la chaleur du corps. Mais si nous ne parvenons pas à informer les autres de la chaleur de notre être, ne serait-ce que sous la forme d'une ébauche, alors tous les êtres que nous sommes demeurent aveugles, demeurent sourds, insensibles au contact social, insensibles au contact du corps, et alors, tout hommes qu'ils sont, ils sombrent à nouveau dans le chaos de la matière primitive. Cela s'est produit plus d'une fois dans l'histoire pleine d'effroi d'Europe et cela se reproduira certainement.

Pour que cela ne se reproduise pas, il faudrait que chacun tire chaque jour sa propre niaiserie du chaos de la matière primitive.

Et chez celui qui, au moins en ce qui le concerne, établit chaque jour une relation écrite de cette opération, de sa réussite ou de son échec, chez celui-là s'élève, aussitôt après quelques décennies, l'espoir d'avoir appris à écrire avant sa mort.

L'apprentissage de l'écriture ne peut commencer par l'écriture. Pour ma part, après l'écriture j'entame ma non-écriture, c'est-à-dire que pour savoir écrire le lendemain, je dois savoir exactement chaque jour où est la frontière qui sépare ma propre réalité de la réalité de mon écriture. Cette frontière change chaque jour suivant la nature des choses. Cependant, quoi que je fasse au lieu d'écrire ou sans écrire, tout ce qui suit doit se produire en fonction de l'écriture. Il ne m'est pas permis de me coucher trop tard — me coucher trop tôt ne l'est pas non plus —, et je dois prendre garde à la profondeur de l'inévitable influence que je reçois des autres, en rêve ou en veille. Prendre garde si celle-ci a une profondeur à même de me toucher jusqu'à la moelle, ou si elle est retenue à l'épiderme. Par exemple, dans ma jeunesse, j'ai appris à dormir de façon à interpréter mes rêves à chaque intervalle qu'il y a entre eux, et, après le réveil, à les fixer dans ma conscience pour ne pas les oublier plus tard. La réalité du rêve trouve sa place dans la réalité de l'écriture. C'est à la lisière de la folie que l'on commence à voir les structures de sa conscience et cela importe beaucoup pour comprendre celle des autres. Ne serait-ce que parce qu'il n'est pas possible de comprendre notre langue maternelle commune, qui sera demain le matériau et l'objet de l'écriture, sans utiliser la langue des autres.

Depuis lors, je passe chaque matin ma première heure, par association classique — classique en analyse — à l'examen et à la remise en ordre de ma conscience. Je poursuis là où les clercs de la fin du Moyen Âge s'arrêtaient. Si on m'observe en pareil moment, on voit un homme qui se force à ne rien faire, regarde l'air ahuri par la fenêtre, et qui doit regarder presque la même chose chaque jour. Tandis qu'au-dehors d'autres commencent à se hâter, je maintiens ma vie dans la plus parfaite absence d'événements. Les nombreuses petites différences éclairent avec le temps de nombreuses choses. Mais pas tout, et pas spontanément.

Par l'attention involontaire aux choses, après un temps, le contenu de la conscience apparaît dans tous les cas si abondant et riche en détail qu'il faudrait à chaque personne plus d'une vie pour le travailler.

Ainsi, il n'y a pas de point ou d'instant dans la pensée que l'on consacre à soi-même où il ne faudrait pas sortir de soi, et il faut donc, en plaçant tout au mode conditionnel, poursuivre la réflexion par un système de liens parallèles. Ce dont un ordinateur serait davantage capable. Comme si, durant la réflexion, il était nécessaire de demander sempiternellement si d'autres pensent ce que je pense, si je pense moi ce que les autres pensent à cause des autres.

À peine a-t-on commencé d'écrire qu'on peut savoir qu'on ne touchera pas la fin, parce qu'il est impossible de toucher la fin, mais il ne faut pas cependant s'en effrayer. On peut paisiblement commencer le tout depuis le début, puis à nouveau depuis le début. L'usage de la langue qu'ont des personnes étrangères comprend des allusions au contenu d'une conscience étrangère, et cette grande variété de signes linguistiques donne tout au plus l'esquisse d'une structure. Par ailleurs, sur cette voie, on éprouve une difficulté à trouver le point de départ ou le point final de l'écriture. Car il n'y en a pas. Ce n'est qu'à un jeune âge qu'on est tétanisé en reconnaissant un déjà-vu. Notre propre vie et celle des autres, oh horreur, consiste en une perpétuelle répétition. Comment en irait-il autrement ? On mange, on défèque, on fait l'amour et on recommence ainsi de suite. D'autres ont déjà cherché auparavant les points de départ et les points finaux. Si on ne trouve même pas Dieu, ni même une explication à son néant, alors on pourrait se satisfaire de discerner, d'apprécier les structures répétitives, de les relier avec les propres structures répétitives des autres. Alors on a percé quelque peu la nature de la création. Si

chaque matin on exécute tout cela et que l'on parvient à se surprendre un peu du résultat, alors, avec cette connaissance, on peut approcher lentement le manuscrit interrompu le jour précédent.

Il importe que, depuis des décennies, on n'écrive pas autrement qu'à la main, et qu'on voie ainsi immédiatement sur le manuscrit les différences, les similitudes et les uniformités entre les jours précédents et le jour présent. L'érudit doit savoir distinguer ces degrés. Qu'on ne pourra jamais prendre en compte sur une machine à écrire ou sur un ordinateur. Le manuscrit laissé inachevé la veille ouvre une de ces dimensions où, mû par son plus profond instinct, personne n'aime jeter le regard. On voit quelque chose qui incite aussitôt à la rectification. On peut corriger la qualité du manuscrit, la gâter par des corrections, mais avec la forme écrite du jour précédent, il n'y a rien à faire. Satisfaisante, insatisfaisante, il faut en prendre connaissance comme d'une réalité unique.

La forme d'écriture est personnelle, l'écriture personnelle en revanche s'inscrit dans une plus grande tradition, qui a ses particularités continentales, mais aucune frontière continentale. Ma propre écriture est fortement liée au système de liens secrets et d'interdépendances confuses de la littérature européenne, mais celui-ci suit sa nature quand il dépasse les frontières d'ethnie, de langue, de religion et de nationalité. Et il les dépasse encore, lorsque le continent s'enferme dans ses différences d'ethnies, de langues, de religions et de nationalités, et sombre à nouveau dans un état antérieur à la civilisation.